

sze.) Ez lehetetlen. Arnold, a bábu olyan jóvátétel apának, amelybe Mándy Iván arcvonásai, gondolatai is belevegyülnek.

Arnold történeteibe mintha nemegyszer közvetlenül is beleszólna az író. Ő az, aki nek a stílusa (legalábbis annak külső rétege) olyan sok íróra ráragadt. „*Ez a fanyar, kissé kesernyés hang!* – mondja Arnold a zsiráfíró. – *Meglehetősen átvette a stílusomat. Hiába, az én elsőprő egyéniségem!*” Mándy gyakran leírta, amit Arnold mond a kis Áginak: „*Pedig hát nem találok én ki semmit. Én még soha nem találtam ki semmit.*” Ahogy feljutnak a mennybe, Rosita csodálkozik: „*Hát ez ilyen? – Ilyen, kedves Rosita – szólalt meg mögötte Arnold. – Mással nem szolgálhatok. – Ez volt az ő égboltja. Arnold égboltja. Szétgurult csillagokkal, lompos éjszakai felhőkkel, lehetetlenül behorpadt Holddal.*”

Az álombeli színtér a földi valóság „*égi mása*”. Amikor híret veszi, hogy kis Ágiék elköltöztek az Ipar utcából, Arnold kétségbeesik. „*Miért? – kérdi Lim-Lom Jolán. – Maga szerint az Ipar utca egy olyan utca, amit nem lehet otthagyni? – Igen – mondta Arnold csöndesen. – Az Ipar utca egy olyan utca, amit nem lehet otthagyni. Mondhatnám, hogy ott a Hengermalom. Mondhatnám, hogy egy kedves poros kis tér nyílik az utcából. És a tűzfalak! Azok a kopott öreg tűzfalak! De hát maga ezt úgyse érti, Jolán.*”

Hát igen, ez már igazi, hamisítatlan Mándy-szöveg, Mándynak egyik legbensőbb vallomása. A hűség ezekhez az utcákhoz, terekhez. Akár Arnold menyje a lompos felhőkkel, a lehetetlenül behorpadt holddal. Amolyan külvárosias, külső józsefvárosi Mándy-táj. EGYÉRINTŐ című ('69-es) válogatott novelláskötetében ELŐSZÓ HELYETT meséli el látogatásait Schöpflin Aladárnál: hogyan vitte kéthetente a novellákat Schöpflinhez. „*Utam a Mátyás tértől az Egyetem utca sarkáig. Közben a József utca és a Károlyi-kert. Ez volt az életem, ezt hurcoltam magammal.*”

„*Dolgozni kell – zárja az írást Mándy Iván –, nincs más. Meg hűnek maradni ezekhez a sokat szenvedett terekhez, utcákhoz.*”

Boldizsár Ildikó

CSUTAK

Csutak nem a megfelelő időben jött el hozzám. Amikor neki kellett volna érkeznie, Boka és Nemecek ült az ágyam szélére, hogy a grundról és a gittről meséljenek, no meg arról, hogyan lehet győzni, ha *többen* van az ember. Egy szál magamban örökké Pál utcai fiú akartam lenni, nem sejtve, hogy néhány utcával arrébb, valahol a Vay Ádám utca–Knézits utca–Dobozy utca–Hunyadi tér és az Ér utca által határolt vonal kettős udvaraiban és sötét kapualjaiban mászkál egy fiú *nyakas pulóverben, mackóban, agyonmosott vászonruhában, és szalmaszállal bambit iszik* vagy *hevederes ródlit* híz maga után, *csapágyas rolleron* gurul, rágógumi híján egy *dugót* rág vagy a *kristályvizes üveg gumiját*, s azt tudja, amit én is tudok: *kerítésekkel társalog. Ráadásul azt látja, amit én: „Van olyan lépcsőház, ahol oroszlán kushad az ablakmélyedésben, beteg strucc az udvaron, krokodil belefűrődve a játszótér homokjába.*” A fiú neve Csutak, és egyáltalán nem szegyeilli,

hogy mások kétbalkezesnek, *penészpofának* tartják, ide-oda küldözgetik, mint ahogy az is természetes a számára, hogy a kerítésen kívül egy szürke lóval szeret a leginkább beszélgetni, s ezért a lóért még az ócskavastelepre is bemászik, hogy megmentse a vágóhídtól, mi több, eldugja egy pincében, majd egy kiszuperált vasúti kocsiban. Csutak nem fél attól, hogy egyedül van, s noha részt vesz az *Ér utcai fiúk* minden megmozdulásában – ródlilimpiász, színelőadás, uszodai heccek, lómentés, később eperfalevel-gyűjtés a selyemhernyóknak a rádiójáték sikeréért –, a fontos és meghatározó élményeket nem a bandázás vagy a „grundromantika” jelenti neki, hanem az, ahogyan minden apró részletre figyelve felfedezi, értelmezi a világot, és megpróbálja elhelyezni magát benne.

Mándy Iván a Csutak-tetralógiában (CSUTAK SZÍNRE LÉP, 1957; CSUTAK ÉS A SZÜRKE LÓ, 1959; CSUTAK A MIKROFON ELŐTT, 1961; CSUTAK ÉS GYÁVA DEZSŐ, 1968) egyedülálló gyermekfigurát teremtett meg, aki saját és környezete útvesztőiben pusztán önmagára, saját szívére és ösztöneire támaszkodva igazodik el, és képes arra, amire a legtöbb kiskamasz nem: a vágyak és a valóság, a képzelet és az emlékezés különbségéből adódó feszültségek feloldására. Képes rá, mert számára ez a különbség és feszültség tulajdonképpen nem is létezik. Az, ami a Mándy-novellákban vízióknak, hallucinációnak, montáznak, szürreális vagy álomszerű narrációnak tűnik, az a Csutak-regényekben realitás, alaphelyzet. (S miért ne lenne az a novellákban is?) Csutak mindent valóságként él meg: a kerítéssel való társalkodás lehetőségét éppúgy, mint a tér sarkán, a csúszda mellett üresen szálló hinták látványát. Nem áll meg, hogy elgondolkodjon azon a fizikai képtelenségen, hogy vajon miként szólalhat meg egy kerítés, és mitől emelkedhetnek és süllyedhetnek a hinták lassú ringással. Számára ez a hinták és kerítések viselkedésének egyetlen lehetséges módja. S nem azért, mert Csutak még a mesevilágban élő kisfiú (ötödikes lehet, hiszen dolgozatot ír „Kukoricza Jancsi Iluska sírjánál” címmel), aki nem ismer különbséget mese és valóság között, hanem azért, mert valami nagyon lényegeset tud a tárgyak és emberek lelkéről. Csutak nem burkolt és szimbolikus formában találkozik az alapvető egzisztenciális problémákkal, hanem nyíltan szembesül velük, hogy végül minden kínzó kérdésére megoldást találjon.

Mándy elolvastatja Csutakkal a COPPERFIELD-et, HUCKLEBERRY FINN-t, meg TOM SAWYER-t, de rábizza a választást, kire akar hasonlítani. És Csutak nem az azonosulás legkényelmesebb formáját választja, nem olyan lesz, mint a gyermekirodalom klaszszikus alakjai. (Vigyázat! A gyerekirodalom fogalma pusztán fejlődéslelektani vagy pedagógiai szempontból írható körül, esztétikai kategóriákkal semmiképp! Épp Mándy Ivántól lehetett megtanulni, hogy: „*Nincs külön gyermek- és külön felnőttródalom. Irodalom van.*”) Tom Sawyer harsány, kérkedő, mindig valami új kalandot kereső, nagyhangú vezér, lázadásaival kitűnni akaró fiú, aki végül mégis jól öltözött ficsúrrá válik, és beilleszkedik abba a rendbe, ami ellen lázadt. Huck mindent tagadó különc ifjú, aki saját szabadságáért a képzelet szabadságát áldozza fel. Nemecek – a magyar gyermekirodalom hősei közül talán vele rokonítható leginkább Csutak, már ami a gyerekközösségben elfoglalt helyét, a „közlegénységet” illeti – önfeláldozó fiú, olyan, „*akinek öröm az: szépen engedelmeskedni*” (Molnár Ferenc). Csutak azt tudja, amit egyikőjük sem: azonosulni és különbözni, érettné és értekenynek lenni egyszerre; engedelmeskedni és szuverén maradni; rendelkezni a gyermeki elméletképzés sajátosságáival, és „megszüntetve megőrizni” azokat. A KINCSKERESŐ KISKÖDMÖN Gergőjét egy ködmön formálja át, s tanítja meg arra, hogy „*a kincset a szívében hordozza az ember*”, Nyilas Misit arra inti az édesanyja, hogy „*légy jó mindhalálig*”, Csutak pedig ezt a mondatot kapja

az apjától: „*De te soha ne felejsd el az álmaidat.*” Ez a mondat jelöli ki Csutak helyét a gyermekirodalomban, ez teszi személyét mindenki másától különbözővé. Annak ugyanis, akit az apja ezzel a mondattal bocsát útjára, nem kell többé a magánytól félnie, nem kell többé kalandokat keresnie, azok megtalálják őt, s nem kell kisködmönt se viselnie ahhoz, hogy különbséget tegyen lényeges és lényegtelen között.

Csutak úgy közlekedik a világban, hogy mindig éppen összeakad valakivel (nem ritkán elefántokkal egy kapualjban, és sohasem azokkal, akikkel éppen összeakadni vágya), mindig benéz valahová, mindig éppen belekeveredik valamibe. Mindenre figyelve és mindentől szorongva megmutatja nekünk, hogyan figyelhetünk mi is, és hogyan lehetünk úrrá szorongásaink. Mit tehetünk Gyáva Dezső (aki „*mindenhol ott van, és sehol se*”) emberei – a gáncsvetők, lökdösődők, orrra verők, fricskások és fülmeghúzó – ellen. Mit a Kalocsai Tiborok ellen, akik az utca mindkét oldalán szembejönnek velünk, s ugyanakkor hátulról is követnek bennünket. No és mit tehetünk a Baranyai Mártákkal, akik semmibe veszik irántuk érzett szerelmünket, megaláznak minket, és a végén mégis ők sértődnek meg?

Mándy nem tesz ellenük semmit: alakok, mondatok, képek, tárgyak és hangok, hangok, hangok úsznak Csutak körül, mondatokból mondatokba (akár az üresen szóló hinták a Hunyadi téren), s mindegyik hagy benne valami nyomot, melyik-melyik érdeme szerint. Az alakok nevet is kapnak, s Mándynak már a remek névadás is elég ahhoz, hogy élő figurákat teremtsen: Színes Géza, Drugics Ági, Pazár Mícu, Szecsei Csuli, Fridmanszky Frici, Peterdi Lajkó, Szóbel Évi, Kinlovits, Kamocsa Jenő, Barborik, Szibinyák, Jendrolovics, özvegy Reha Józsefné, Sikuta Guszti, Hagara Öcsi, Márk Skugó, doktor Jakusch Béla, Nagyvilági Főcső (polgári nevén Bodrogi Bandi), Táncoló Szemöldök, Belapított Orrú, Richter Kamilla, Porgesz Vilma, Enyedi Sárka, Fűzy Ica, no és persze Ronyec Mari. Elirigyelhetnénk a névadás technikáját, de Színes Géza leleplezi Mándyt: „*Á, már az ötödik hangjátékban kapom ugyanazt a szerepet. Legalább az ötödik hangjátékban. Tudod, egy fiút játszom, akinek nagy a szája, és a végén leég. Valami Mándy írta, mindig ugyanazt írja. Fura pók. A szünetben közöttünk ténsfereg. Múltkor egy fiú azt mondta: Virulok, mint a rohadt tők. Ő meg rögtön följegyezte. Ha láttad volna, milyen boldog volt. A neveket is följegyezi. [...] Fura pók.*”

E „*fura pók*” több mint hétszáz oldalon írta meg Csutak történetét. Gyerekkoromban senki nem adta a kezembe a regényeket, így húsz év késéssel kaptam önigazolást minden orozlánért, struccért, krokodilfejért és kerítésért. Mindazoknak, akiknek a mai napig kétségeik vannak afelől, hogy vajon kamaszkorukban ők voltak bolondok vagy a többiek, álljon itt egy oldalba sűrítve Csutak lényének (és Mándy művészetének) egyik titka. Amennyiben az utolsó mondatban egyetértenek velem, azt hiszem, minden rendben van.

„*Másnap délután Csutak megállt egy ablak előtt.*

Egy fiú hajolt ki az ablakból. De úgy, mintha víz fölé hajolna. A kezével pedig olyasfajta mozdulatot tett, mintha horgászbót tartana. [...]

– *Mit halászol?*

A fiú kezében mintha megrándult volna a láthatatlan horgászbót.

– *Kincset.*

Csutak odalent állt a járdán. [...] elolvasta az utcatáblát: Práter utca. »No, hát ez is egy csodapofa ott az ablakban. Miféle kincsekről beszél itt a Práter utcában?«

– *Persze, kincset. Mindjárt gondoltam, hogy ilyesmiről lehet szó. De ha elárulnád, hogy milyen kincset.*

– *Hallgass!* – mondta a fiú. – *A halak nem beszélnek.*

Csutak megnémult. Mintha csakugyan a tenger mélyére került volna. De most már maga a fiú beszélt volna ott fent:

– *Elsüllyedt egy hajó az egész rakományával együtt. Mágneses botom van, magához rántja az aranyat. De nemcsak az aranyat. Tegnap kifogtam a kormányost.*

– *Az is valami – bólintott Csutak. Egy pillanatig arra gondolt, talán mégis jobb lenne továbbmenni, de egyszerűen nem tudott elmozdulni. – És mondd, kérlek szépen, mit csinál most a kormányos?*

– *Már magához tért – mondta a fiú. – Holnap már ő megy le bevásárolni.*

– *Az nagyon okos lesz – helyeselt Csutak. – Ha már egyszer megszáradt, akkor igazán lemehet a piacra.*

– *Azt hiszem, ki tudom fogni az egész legénységet – hallatszott odafentről.*

– *Semmi kétség – hallatszott idelentről.*

Egy pillanatra összenéztek. A fiú, aki halászott, és Csutak, aki hal volt a tenger fenekén. Csutak valami olyasmit szeretett volna mondani, hogy »kezeltesd magad, öregem«, de aztán mégis azt mondta, hogy...

– *...legalább egy hétig vízszaga lesz a legénységnek. [...]*

Csutak ellépett az ablak alól. De alig ért a sarokig, maga sem tudta, miért, visszafordult. – Mondd csak – szólt fel az ablaknak. – Mindent kihalászol, ami elveszett?

– *Mindent.*

– *Ha véletlenül az utadba akad egy ló, egy szürke ló...*

Nem kellett folytatnia, a fiú rábólintott.

– *Kihalászom.”*

Én is kihalásznám.

Székely Magda

CIVILKURÁZSI

Mándy Ivánról szeretnék elmondani valamit, arról a Mándyról, aki gyávának tartotta magát.

A Magvető, melynek egyik szobájában a hatvanas évek végén együtt dolgoztunk Márványi Judittal, furcsa cég volt. Az idő tájt az országban, a szerkesztőségekben is, már érződött némi enyhülés – nem így a Kardos György igazgatása alatt álló Magvető Könyvkiadóban, mely, mint valami sajátos zárvány, légmentesen őrizte az ötvenes évek levegőjét. Sokat tudna erről beszélni mindenki, aki akkoriban ott dolgozott, vagy kapcsolatban állt a kiadóval. Odabenn különleges terror légkörében éltünk, egy tébolyult kémelhárító értelmetlen szadista játékeinak kiszolgáltatva. Közben próbáltuk tenni a dolgunkat, hazudozva és ügyeskedve kiadatni a sokáig elhallgatott írókat-költőket, a „tiltott” kategóriából a „tűrt”-be átvarázsolni egy-egy művet – Weöresét, Mészöly Miklósét, Nemes Nagyét, Mándyét, hogy csak őket említsem. És legtöbbször sikerrel, mert